

ATROF-MUHITNING IFLOSLANISHI VA INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Salohiddinov Javoxirbek Samandar o'g'li
Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Mamadoliyev Ikromjon
Samarqand davlat tibbiyot universiteti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Aholi salomatligini mustahkamlash va kasalliklarning oldini olishda sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilish, ba'zi ekologik vaziyat o'ta tang ahvolda bo'lgan hududlarda tabiiy nazoratni yanada kuchaytirishimiz zarurligi keltirilgan.*

***Kalit so'zlar:** irsiyat, genetika, giperdinamiya, gipertenziya, stress, ksenobiotik, zararli neoplazmalar, qarish, Endokrin tizim kasalliklari.*

KIRISH. Tabiat hayotimizning asosi hisoblanadi desam adashmagan bo'laman. Inson hech qachon tabiatsiz yashay olmaydi, chunki u tabiatning ajralmas qismi hisoblanadi. Biz yashab turgan va bizni o'rab turgan olam xuddi onamiz kabi mehribon va jonkuyar. Quyoshning har zarrasida, tuproqning har jismida tabiatning bizga bo'lgan onadek mehribon taftini his qilamiz. O'zining har bir jabhasida inson uchun zarur bo'lgan minglab unsurlarni mujassam etgan. Ana shunday go'zal tabiatimiz bugungi kunga kelib qay ahvolga tushmoqda? Bunga kimlar sababchi? Buni qanday oldini olish mumkin? Degan savollar bugungi kunning dolzarb mavzusiga aylanmoqda. Ming afsuski inson tabiatga misli ko'rilmagan miqdorda tasir ko'rsatadi. Inson aql-zakovati orqali, mehnat faoliyati tufayli ta'sir qilishini hech bir narsa bilan taqqoslab bo'lmaydi. Aniqroq aytadigan bo'lsak mavjudotlar tabiatdan qanday bo'lsa, shunday foydalanib, unga sezilarsiz tasirini o'tkazadi. Insoniyat uni o'rab turgan barcha shart-sharoitlarga moslasha oladi, moslasha olmas, uni o'zi istaklariga moslashtiradi, natijada tabiat muvozanati buziladi, buzilgan muvozanat esa katta ta'lofatlarga olib keladi. Tirik mavjudotlarni o'rab turgan ekologik muxit, asosan, insoniyat tomonidan salbiy tomonga o'zgartirib yuborildi, buning asosiy sababi zavod-fabrikalar, transportlar va ulardan chiqayotgan chiqindilar. Bu o'zgarishlar atrof-muhitni shu darajada o'zgartirdiki, barcha tirik mavjudotlar qatori inson salomatligiga ham o'z tasirini o'tkazdi. XXI asr insoniyat faoliyatining har bir sohasida, ayniqsa, tibbiyotda buyuk kashfiyotlar qilib, milliardlab mablag'lar sarflanishiga qaramay, insonlar arganizmiga kasalliklar xavf solishi va hoyotda bevaqt ko'z yumushlar ko'p uchraydi. Biz atrof-muhitga va inson salomatligiga jiddiy zarar yetkazadigan atrof-muhitga ta'sirini tavsiflash bilan boshlaymiz. Bu yerda biz nafaqat o'simliklar va hayvonlarga yetkazilgan zarar haqida gapiramiz, balki bu ta'sirlar odamlarga ham ta'sir qiladi. Odatda, qabul qilinadigan qarorlar atrof muhitga

salbiy ta'sirlarni kamaytirish, tabiiy muhitni himoya qilishdan ko'ra, inson salomatligini himoya qilish uchun ko'proq ahamiyatga ega. Ushbu ta'sirlarning asosiy oqibatlari umuman sayyoramizning ifloslanishidir[1-3]. Biz suv, tuproq, havoning ifloslanishini, ekotizimlarning yo'q qilinishini, yashash joylarining parchalanishini va boshqalarni ko'rishimiz mumkin. Bularning barchasi kasalliklarning ko'payishiga, biologik xilma-xillikning yo'qolishiga va o'simlik va hayvonot dunyosida ham, odamlarda ham sog'liq muammolariga olib keladi. Hozirgi kunga kelib ekologik muammolar inson salomatligiga jiddiy tahdid tug'dirayotir. Global gumanitar forum ma'lumotiga ko'ra, sayyoramizda ro'y berayotgan iqlim o'zgarishi yiliga uch yuz ming insonning umriga zomin bo'lmoqda. Uch yuz million aholi uning salbiy ta'siri ostida hayot kechirmoqda. Bundan iqtisodiyotga ham jiddiy zarar yetayotir. Bunday global muammolar Markaziy Osiyo mintaqasi taraqqiyotiga ham o'z salbiy ta'sirini o'tkazmoqda. Orol bo'yidagi noxush ekologik vaziyat, buning ta'sirida kelib chiqayotgan tabiiy tangliklar, cho'llanish muammosi bunga misoldir. Bundan tashqari yer yuzini ifloslanishning eng mudhish omillaridan biri bu nurlanishdir. Uni na ko'rib, na eshtib bo'ladi, na ta'mi, na hidi bor. Biroq uning ta'sirida inson organizimdagi sistrmalarning o'zaro bog'liqligi buzilib, tanani aqil va idrok bilan boshqaruvchi generator-miya esa so'z bilan tushuntirib bo'lmaydigan o'zgarishlarga duch kelmoqda. Natijada bu kichik miqdordagi nurlanishdan aholining ma'lum guruhlar va ayniqsa homilador ayollar homilasiga, o'sish va rivojlanish jarayoni kechayotgan bolalar, immunizim susaygan qariyalar va sog'lig'i zaif insonlar aziyat chekmoqda[4-6]. Nurlanish bizning organizimizga qon va suyaklarga turli yo'llar (ovqat, suv va havo) bilan kirib butun inson organizmini shikaslantirib, uni bevaqt o'limiga sabab bo'lmoqda. Nurlanishdan tashqari sanoat korxonalaridan chiqayotgan zararli chiqindilar, nitratlar va qishloq xo'jaligida ko'plab ishlatiladigan har xil zaharli qottilar (pestitsid) va mineral o'g'itlardir. Bu zarali moddalar ozuqa mahsulotlari orqali odam organizmiga tushib har xil kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ma'lumki bir mintaqada kasalliklarning tarqalishi shu joyda yashovchi aholi bilan atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarga bog'liq. Masalan, ko'lmak suvlar to'planib qolgan joylarda bezgak chivinining yashashi uchun qulay sharoit yaratiladi va shu shu joylarda bezgak kasalligining paydo bo'lish ehtimoli yuzaga krladi. Afrika uyqu kasalligining paydo bo'lishi uchun esa o'tloqzorlar bo'lishi kerak. Opistroxoz kasalligi daryo yoqalarida yashovchi kishilarda ko'p uchraydi, chunki bu kasallikni keltirib chiqaradigan chuvalchangning oraliq xo'jayini baliq bo'lib, kasallik odamga baliq go'shti orqali yuqadi. Bundan tashqari aholi orasida ko'p uchraydigan allrgik kasalliklarni ham misol qilib olishimiz mumkin. Ko'plab epidemiologik kuzatuvlar

atrof-muhitning kimyoviy ifloslanishi va aholining reproduktiv funksiyasining buzilishi o'rtasidagi bevosita sabab-oqibat bog'liqligini ko'rsatadi. Bu mehnat sharoitida ham - metallurgiya zavodlari ishchilarida, to'qimachilik sanoati, gaz va neftni qayta ishlash korxonalarida, laborantlar va jarroh ayollarda ham, atmosferasi, suv manbalari va tuprog'i bilan ifloslangan aholi punktlarida ham aniqlandi. kimyoviy birikmalar Birinchi va ikkinchi holatda reproduktiv funktsiyaning buzilishi homiladorlikni to'xtatish, o'z-o'zidan tushish, homiladorlik va tug'ish paytida asoratlar, tug'ma deformatsiyalar xavfining ortishi bilan namoyon bo'ldi[7]. Bir qator hollarda oltingugurt dioksidi, fosforik anhidrid, qo'rg'oshin, nikel, temir va boshqalarning ko'payishi bilan homiladorlik patologiyasi o'rtasida ishonchli bog'liqlik o'rnatildi.

Atrof-muhit omillari inson hayotiga ta'sir qiluvchi tabiiy yoki texnogen omillardir. Odamlar atrof-muhit omillari bilan o'zaro ta'sir qiladi va bu o'zaro ta'sir odamlarning salomatligi, farovonligi va umumiy hayot sifatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Havoning ifloslanishi, suvning ifloslanishi, tuproqning ifloslanishi, shovqin, radiatsiya va iqlim o'zgarishi kabi ekologik omillar inson salomatligiga zararli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Havoning ifloslanishi, ayniqsa, nafas yo'llari kasalliklari va saraton kasalligini keltirib chiqarishi mumkin. Suvning ifloslanishi yuqumli kasalliklarning tarqalishiga olib kelishi mumkin. Tuproqning ifloslanishi tuproqni qishloq xo'jaligi uchun yaroqsiz holga keltirishi va oziq-ovqat manbalarini ifloslantirishi mumkin. Shovqin eshitish qobiliyatini yo'qotish, uyqu buzilishi va

stress kabi ko'plab sog'liq muammolariga olib kelishi mumkin. Radiatsiya saraton va genetik kasalliklarga olib kelishi mumkin bo'lgan DNK shikastlanishiga olib kelishi mumkin. Iqlim o'zgarishi esa, issiqlik to'liqlari, tabiiy ofatlar, dengiz sathining ko'tarilishi va oziq-ovqat zahiralarning qisqarishi kabi ko'plab sog'liq muammolarini keltirib chiqarishi mumkin.

Biroq, atrof-muhit omillari odamlarning farovonligiga ta'sir qilishdan tashqari, odamlarning xulq-atvori, madaniyati va ijtimoiy tuzilmalariga ham ta'sir qilishi mumkin. Masalan, odamlar yashaydigan ijtimoiy va jismoniy muhit ularning o'zaro munosabatlari va ijtimoiy tuzilmalarini shakllantiradi.

Natijada atrof-muhit omillari inson hayoti uchun muhim rol o'ynaydi. Shu bois atrof-muhitga nisbatan sezgir yondashuvni qo'llash, ekologik muammolarga yechimga yo'naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish va odamlarning salomatligi, farovonligi va hayot sifatiga zarar etkazuvchi omillarni minimallashtirish juda muhimdir.

Shu maqsadda odamlar ekologik toza turmush tarzini qabul qilishlari, chiqindilarni boshqarish va qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritishlari mumkin. Bundan tashqari, hukumatlar va boshqa tashkilotlar ekologik siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishga harakat qilishlari kerak.

Atrof-muhit omillarining odamlarga ta'sirini tushunish odamlarning tabiat bilan o'zaro munosabatlarida va ekologik muammolarni hal qilishda yanada ongli bo'lishiga yordam beradi. Shu sababli, ilmiy tadqiqotlar va ta'lim kampaniyalari atrof-muhit omillarining inson salomatligi va farovonligiga ta'sirini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Biroq, tabiiy muhitni muhofaza qilish, inson salomatligi va farovonligini muhofaza qilishda ekologik toza turmush tarzi va ekologik siyosatni amalga oshirish katta ahamiyatga ega.

Xulosa. BMT statistik ma'lumotlariga ko'ra, 1950 yildan beri shahar aholisi ikki baravar ko'paygan. Hozirgi hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, aholining ko'payishi va shaharlarga ko'chishi natijasida har yili xarobalar soni 10-15% ga oshib bormoqda. Og'ir sharoitlar jismoniy ortiqcha yuk, kuchlanish, depressiya, zo'ravonlik va kasalliklarga olib keladi. BMT va Jahon bankining so'nggi statistik ma'lumotlariga ko'ra, Afrika va Janubi-Sharqiy Osiyodagi, umumiy aholisi qariyb 2 milliard kishi bo'lgan mamlakatlarning yarmida aholi jon boshiga o'rtacha yillik daromad 300 dollardan kam. Rivojlanayotgan mamlakatlarda keng tarqalgan qashshoqlik ochlik, ko'plab bolalarning to'yib ovqatlanmasligi, ba'zan esa o'limga olib keladi; eng yaxshi holatda, bolalar jismonan va ruhiy jihatdan nogiron bo'lib o'sadi. Shunday qilib,

dunyoning qashshoq mamlakatlaridagi yuz millionlab odamlar kasallik, azob-uqubatlar va o'limning ayyor doirasiga tushib qolishadi. Bunday sharoitda odamlarning hayoti, sog'lig'i va farovonligiga tahdid soladigan, ularning o'ziga bo'lgan hurmatini pasaytiradigan, ular o'rtasidagi yaqin aloqalarni buzadigan va o'zini pastkashlik tuyg'usini keltirib chiqaradigan o'tkir jismoniy, ruhiy va ijtimoiy stresslar paydo bo'ladi. Bunday hodisalar, o'z navbatida, kasallanish va o'limning yanada oshishiga olib keladigan reaksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Olimlar olomon sharoitlar, ya'ni "kadrlar stressi" odamlarga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatishini aniqladilar. Insonda katta shaharlardagi hayotga xos bo'lgan shaxsiy makonining doimiy buzilishi kuchli neyropsik stressni keltirib chiqaradi, bu aniq stress reaksiyalariga olib keladi. Bizning his-tuyg'ularimiz emas, balki insonning ichki organlari ham zamonaviy hayotning stresslari va ortiqcha yuklariga ta'sir qiladi. Stress ta'siri markaziy asab tizimining asosiy fiziologik reaksiyalariga, shuningdek, endokrin bezlarning faoliyatiga ta'sir qiladi. Endokrin bezlar (gormonlar) tomonidan ishlab chiqarilgan biologik faol moddalar nerv impulslari bilan birgalikda tananing deyarli har bir hujayrasiga ta'sir qiladi. Shunday qilib, qoniqarsiz turmush sharoiti dunyo aholisining to'rtidan biridan ko'prog'i uchun jiddiy va ba'zan chidab bo'lmas azob-uqubatlarga sabab bo'ladi. To'g'ri, odamlar hatto ekstremal sharoitlarga ham moslasha oladilar. Biroq, yuqorida aytib o'tilganidek, bu sizning asablarangiz va jismoniy sog'ligingiz bilan baholanadi.

Adabiyotlar:

1. Alimxodjayeva N.T., Tadjeyeva X.S., Ikramova Z.A., Suleymanova G.G. Tibbiyot kimyosi
2. Лекарственные растения Узбекистана и их защита, Ташкент-1998 Халиков К., Набиев М.
3. Ходжиматов К. М. Оллоёров, М. Юлдашев Х. М., Шогулумов У. Ш, Лекарственные травы мазь от боли (Фитотерапия) Ташкент- 1995 [hppts//zira.uz](http://zira.uz)~2018.05.10
4. Саламатлик сари газета Ташкент 2019.25.05
5. Том первый Ташкент 2000 Ташкент Холматов Х.Х., Хабибов З.Х Фармакагнозия (Учебник) 1980
6. I.I. Mamadoliev., N.I. Fayzullaev, K.M. Khalikov International Journal of Control and Automation Vol. 13, No. 2, (2020), pp. 703 - 709 IJCA (Scopus)
7. Мамадолиев И.И., Файзуллаев Н.И., Юсупова С.С. Текстурные свойства высококремниевых цеолитов полученные из навбахорского бентонита // Universum: химия и биология: электрон. научн. журн. 2021. 10(88).С 61-67.

8. I.I. Mamadoliev, N.I. Fayzullaev. Optimization of the Activation Conditions of High Silicon Zeolite // International Journal of Advanced Science and Technology IJAST Journal. Vol. 29, No. 03, (2020), pp. 6807 – 6813 (Scopus)
9. N. Fayzullayev., I.Mamadoliev //Study of methods of chemisorption purification of hydrogen sulfide in natural gases with natural sorbent// E3S Web of Conferences 401, 04052 (2023)
10. Н.И.Файзуллаев, И.И.Мамадолиев. Юқори кремнийли цеолитнинг фаолланиш шароитини мақбуллаштириш //Научный вестник Самаркандского государственного университета. 2019. № 3(115).С 8-12.
11. Mamadoliev Ikromjon Ikhomidinovich. Study Of The Sorption And Textural Properties Of Bentonite And Kaolin // Austrian Journal of Technical and Natural Sciences Scientific journal 2019. № 11–12. С 33-38.

